

Karel Šiškovič

Beležke o stališčih italijanskega delavskega gibanja do nacionalnega vprašanja v tako imenovani Julijski Benečiji (do leta 1941)

Značilnost Italije je poleg drugih tudi ta, da je njeno zedinjenje sad določenih srečnih naključij v notranjih in mednarodnih komponentah, ki so odigrale odločilno vlogo v letih 1851—1861. Zedinjenje v letu 1861 je prispevalo tudi k »očiščenju« njene enotnosti elementov, ki bi jo bili lahko oslabili, saj je izgubila »dinastična« ozemlja, naseljena s Francozi (Savojo in Nico) in se predstavila v mednarodni areni kot mononacionalna država.

Njena mononacionalnost je bila »prekršena« leta 1866, ko je po vojaško izgubljeni, diplomatsko pa zmagoviti vojni pridobila drugi člen bivše lombardsko-beneške kraljevine, to je beneško in furlansko deželo, in s tem tudi fragment slovenskega naroda v tako imenovani Beneški Sloveniji, ki je v stoletjih (za časa oglejskega patriarhata, beneške republike, napoleonske kraljevine Italije in Habsburžanov) ohranila značaj pokrajine s slovensko govorečim prebivalstvom, iz raznih drugih vzrokov pa je bila ločena od ozemlja, kjer je prebival matični narod.

Mononacionalnost Italije s fragmentom Slovencev na vzhodu in Francozov na zahodu (približno v istem številu) ni postavila posebnih problemov političnim silam v državi, niti ne med samimi beneškimi Slovenci.

Šele po prvi svetovni vojni je prišlo do sorazmerno večje »kršitve« mononacionalnosti Italije, ko je Italija po razpadu avstro-ogrske monarhije pridobila ozemlja tako imenovane Julijske Benečije z Reko in Zadrom ter tridentinske Benečije z Južno Tirolsko, kar je podvrglo »zmagujoči« državi več stotisoč Slovencev, Hrvatov in avstrijskih Nemcev.

V tem trenutku je nastal problem narodnih manjših v Italiji za italijanske družbenopolitične sile ter za državo, ki je bila njih okvir.

Problem pa se je od vsega začetka še bolj zapletel zato, ker so bila pridobljena ozemlja vsaj delno narodno mešana in ni šlo kot leta 1866 v primeru beneških Slovencev za fragment naroda brez lastne državnosti in v povojnih nacionalnosti, pač pa za manjšine, ki so že imele svojo izoblikovano nacionalnost in v tedanjem trenutku tudi državnost.

Zato je nastal konflikt, če se omejimo na Slovence in Hrvate, med imperialističnimi težnjami italijanske države na eni in nacionalno-državnimi težnjami Slovencev in Hrvatov Slovenskega primorja in Istre na drugi strani. V ta okvir je treba postaviti konflikte med političnimi silami Italije in Slovencev ter Hrvatov. Toda ti konflikti niso bili enostavno le izraz osnovnega spopada med akcijo aneksije popolnoma slovenskih in hrvatskih ozemelj k Italiji in reakcijo nacionalnih hotenj v

smeri pridružitve prebivalcev teh ozemelj k na novo nastali jugoslovanski državi, pač pa tudi med akcijo aneksije mešanih slovensko-italijanskih in hrvatsko-italijanskih ozemelj k Italiji in reakcijo za pridružitve istih krajev k Jugoslaviji. V tem drugem aspektu je treba iskati vzroke za zapleten položaj, ki je nastal v delih Slovenskega primorja in Istre. To pa predvsem zato, ker se je v zvezi s temi mešanimi ozemlji najbolj razbohotil spopad med političnimi silami treh narodnosti oziroma Slovencev in Hrvatov na eni in Italijanov na drugi strani, in se je kompliciralo stališče političnih sil, ki so izhajale iz vrst delavskega razreda in se sklicevale na marksizem ali socializem.

Poleg drugih okvirov bi bilo treba torej upoštevati tudi ta poseben okvir (specifičen za Italijo), ko gre za preučevanje odnosa italijanskega delavskega gibanja do Slovencev in Hrvatov v Slovenskem primorju in Istri od konca prve pa do začetka druge svetovne vojne. Morda ne bi bilo slabo upoštevati ta specifičen okvir tudi v proučevanju istega vprašanja v naslednjih, nam bližnjih letih.

Predvsem je treba izhajati iz dejstva, da si italijansko delavsko gibanje v vseh svojih odtenkih pred in med prvo svetovno vojno ni postavljalo vprašanj v zvezi z narodnimi manjšinami, ker je bila Italija, razen sorazmerno (sorazmerno za Italijo) malega in gospodarsko-družbenopolitično-nacionalno nerazvitega fragmenta slovenskega naroda v nadiških dolinah (Francozi v Aosti postavljajo druga vprašanja), mononacionalna država. To vprašanje se je postavilo šele ob bližajoči se okupaciji in ob italijanski okupaciji Slovenskega primorja, Istre, Tridenta in Južne Tirolske. Zato se je tedaj italijansko delavsko gibanje v vseh svojih odtenkih znašlo popolnoma nepripravljeno, odsotno, agnostično, ker je obravnavalo le vprašanja revolucije in se je nacionalno vprašanje tretiralo kot nekaj, kar je tuje delavskemu gibanju in je le oblika spopada med buržoazijami različnih narodnosti in različnih držav. Res je, da je del socialistov (tako imenovani reformisti) popolnoma sprejel teze londonskega pakta, aneksije, »naravnih« meja itd, toda ta del socialistov je bil dejansko isti del, ki je zlasti po kobariškem porazu sprejel poziv k »union sacrée« in je bil izven organiziranega dela delavskega gibanja. Ta del težko da je predstavljal težnje delavskega gibanja v Italiji, ki je skoraj v celoti imelo do trenutka okupacije popolnoma agnostično stališče do narodnih vprašanj, medtem ko je, vsaj formalno, zastopalo stališče boljšeševikov: Mir brez aneksij.

Po okupaciji se je stanje spremenilo. Spremenilo se je v vrstah italijanskega delavskega gibanja in tudi v vrstah delavskega gibanja Slovenskega primorja, Istre, Trsta in Reke.

Tako imamo, po okupaciji, stališče italijanskega delavskega gibanja na eni in mešanega slovensko-hrvatsko-italijanskega delavskega gibanja v okupiranih pokrajinah na drugi strani. Poleg tega pa imamo, kar je najvažnejše, stališče italijanskega delavskega gibanja in delavskega gibanja v okupiranih pokrajinah o vprašanju narodnosti in pravic teh narodnosti ter stališče o ozemeljski pripadnosti, državni pripadnosti, skratka o vprašanju meja.

Pred okupacijo, to je pred dokončnim zlomom Avstro-Ogrske, si italijansko delavsko gibanje ni zastavilo nobenih vprašanj v zvezi z narodnimi manjšinami, zlasti še ker nihče ni mislil, da bo prišlo do popolnega razpada habsburške monarhije. Delavsko gibanje pozneje okupiranih ozemelj si je zastavljalo vprašanja le v mejah avstromarksističnih teorij in kolikor jih je postavljalo, se je zavzemalo za razširitev dualističnega sistema ali pa za kulturno avtonomijo.

Sele po okupaciji so se izkristalizirala mnenja okrog tega vprašanja, toda na eni strani na podlagi avstromarksizma, katerega vpliv je bil prevladujoč v vrstah delavskega gibanja Slovenskega primorja in Istre, na drugi strani pa pod vplivom oktobrske revolucije, ki je nakazala, poleg drugega, tudi smer pravic vseh narodov do lastne individualnosti. Precizirati pa je treba, da ni prodrla v celoti misel o samoodločbi s pravico do odcepitev.

Dejstvo je, da je italijansko delavsko gibanje, dokler se ni združilo z delavskim gibanjem Slovenskega primorja in Istre, zavzelo do okupacije popolnoma slovenskih in hrvatskih ozemelj in narodnomešanih ozemelj bolj agnostično, to je pasivno stališče. Del italijanskega delavskega gibanja, tako imenovana reformistična desnica, je bil mnenja, da mora Italija dobiti to, kar je bilo »italijanskega«: mešane kraje zahodno od Wilsonove črte. Na ta način se je ta struja postavila na stališče tako imenovane demokratične buržoazne levice (Salvemini in dr.). Drugi deli italijanskega delavskega gibanja pa se sploh niso brigali za vprašanje meja, pač pa so se postavili na linijo revolucije, ki bo »avtomatično« rešila tako narodnostno kot ozemeljsko vprašanje.

Delavsko gibanje Slovenskega primorja, Trsta in Istre pa se je v tej prvi fazi, to je pred organsko pripojitvijo k italijanskemu delavskemu gibanju, ločevalo na italijanski in slovensko-hrvatski del. Italijanski del je sprejemal italijansko okupacijo kot izvršeno dejstvo, ki ga more spremeniti samo revolucija. Narodnostno vprašanje je postavljajl v mejah kulturne avtonomije in le tu pa tam je pronicala misel vmesne države, ki naj bi se raztezala na spornem ozemlju. Vprašanje ozemeljske pripadnosti je na splošno obravnaval kot spor med buržoazijami, za kar naj bi se proletariat ne brigal. Slovensko-hrvatski del je bil bolj dovzeten za vprašanje ozemeljske pripadnosti, čeprav še vedno izhajajoč iz načela narodnostnega vprašanja kot vprašanja nacionalizma in spora med dvema imperializmoma. Že tedaj se je tudi v slovensko-hrvatskem delu delavskega gibanja pojavilo vprašanje pripadnosti v primeru revolucije v Italiji, ki je bila neštetokrat napovedana v tedanjih časih.

Po spojitvi slovensko-hrvatsko-italijanskega delavskega gibanja Slovenskega primorja, Trsta in Istre z italijanskim delavskim gibanjem in po začetku ostrih bojev v notranjosti tega gibanja med privrženci Oktobra in revolucionarno-leninske stranke na eni in mlačneži ali nasprotniki na drugi strani se je narodnostno vprašanje začelo obravnavati v okviru perspektiv za revolucijo. Delavsko gibanje v svoji levičarsko-socialistični in komunistični smeri (še pred ustanovitvijo KPI) je obravnavalo vprašanje nacionalnih pravic in meja kot »provokacijo«, kot boj med nacionalizmi, ki ga proletariat ne sme podpirati, ker predstavlja nevarnost degeneracije razrednega boja. V tem trenutku se je bolj kot prej pokazala težnja, da se nacionalno vprašanje obravnava le v okviru interesov revolucije in delavskega razreda. Zato ni čudno, da je še z večjo silo izbilj na dan vprašanje: kam iti v primeru zmage revolucije v Italiji, ko je bilo skoraj aksiomatično izključeno, da bi lahko prišlo do revolucije v Jugoslaviji.

Po Livornu (21. januarja 1921), to je po ustanovitvi KPI, se je zgodilo, da je večji del italijanskih socialistov Slovenskega primorja, Trsta in Istre prešel v vrste KPI, v vrstah socialistične stranke pa je ostalo vseeno veliko socialistov italijanske narodnosti. Med slovenskimi in hrvatskimi socialisti pa ni bilo enega, ki bi bil ostal v vrstah italijanske socialistične stranke, ker so se popolnoma opredelili za KPI. Poleg tega pa je treba pomisliti, da se je v tistem času fašizem

predvsem na okupiranem ozemlju okreplil in razbohotil. Zato ni čudno, da je vloga zaščitnice narodnih manjšin prevzela KPI. Socialistična stranka je ostala na svojih pozicijah priznavanja dejanskega stanja in protesta proti fašističnemu in nacionalističnemu nasilju, medtem ko je KPI postala organizatorica odpora proti nasilju in nacionalizmu (to pa v mejah njenih tedanjih možnosti). Toda tudi takrat ni prodrla misel o pravici do samoodločbe s pravico do odcepitve v poznejšem smislu, pač pa v okviru zamišljene proletarske revolucije. Dogodilo se je dejansko, da je socialistični del, ki je ostal brez slovenskih in hrvatskih privržencev, opustil konkretno obrambo Slovencev in Hrvatov, medtem ko je komunistični del poudarjal predvsem internacionalizem in obrambo slovenskega in hrvatskega delavskega razreda, medtem ko je splošno obrambo nacionalnosti Slovencev in Hrvatov prepuščal tako imenovanim slovenskim in hrvatskim buržoaznim strankam, liberalcem in klerikalcem.

Boj proti fašizmu s strani delavskega gibanja je bil hkrati tudi boj proti slovenskim in hrvatskim »nacionalistom« in ni bilo strateško in taktično jasno, kdo naj bi bil najboljši zaveznik v tem boju proti fašizmu. Morda bi se lahko reklo, da ni bilo jasno, da je bil fašizem glavni sovražnik in da je bilo napačno obravnavati slovenske in hrvatske nacionaliste kot prav tako nevarne sovražnike.

Zato vidimo v letih od leta 1921 do posebnih zakonov leta 1926, da je prevladujoče delavsko gibanje v Slovenskem primorju, Trstu in Istri, to je komunistično, usmerjalo svoje udarce tako proti fašizmu kot proti slovenskim in hrvatskim buržoaznim skupinam, zlasti še, ker so te zastavljale vprašanje ozemeljske pripadnosti, medtem ko si delavsko gibanje tega vprašanja sploh ni zastavljalo in je bilo do njega v najboljšem primeru popolnoma agnostično, če ne nasprotno.

Za časa fašizma, zlasti še po dejanskem in pozneje po formalnem razpustu strank in političnih skupin, skupine delavskega gibanja, ki so bile izven komunistične stranke, so si vprašanja nacionalnosti, narodnih manjšin, meja postavljale le abstraktno in teoretično. Kvečjemu so na splošno obsojale prakso fašizma na škodo Slovencev in Hrvatov. Sprejemale so dejansko stanje meja in le v okviru tega so se teoretično zavzemale za zboljšanje stanja.

Komunistična partija je prav v ilegali začela postajati vodilna politična sila v Slovenskem primorju, Trstu in Istri zaradi svojega protifašističnega stališča, zaradi svoje tedanje (pomislimo, da smo še vedno pred VII. kongresom internacionale!) perspektive zloma ne samo fašizma, pač pa prek zloma fašizma vzpostavitve delavsko-kmečke vladavine. Slovenci in Hrvatje, ki so jih komunisti označevali kot pretežno delavsko-kmečko ljudstvo z zelo šibko buržoazijo, so gledali v komunistih silo, ki jih v perspektivi lahko reši italijanskih državnih spon, in to iz nacionalnih razlogov in le delno (pri slovenskem in hrvatskem delavstvu) iz razrednih vzrokov.

Vsekakor pa je delavsko gibanje v svojem aktivnem delu, to je pri komunistih, gledalo z veliko rezervo, če ne z odporom, vsako gibanje, ki bi nacionalno mobiliziralo Slovence in Hrvate, in se je takemu gibanju upiralo, ker ni bilo razredno, pač pa »interklasistično«. Zato se je nadaljevala polemika proti »nacionalističnim« poskusom, zato so komunisti obsojali TIGR ne samo zaradi njenih terorističnih metod, pač pa tudi zaradi njenega »iredentističnega« bistva. Prominentno delavsko gibanje v Slovenskem primorju, Trstu in Istri se je še vedno držalo načela, da je treba boj nacionalnih manjšin obravnavati le v okviru razrednega boja v klasičnem smislu besede in kot drugorazredni člen tega boja.

Deklaracija treh partij iz leta 1934 je prinesla nekaj novega, ker se je začelo zastopati načelo, ki je bilo že leta 1917 uveljavljeno z oktobrsko revolucijo, to je pravica do samoodločbe s pravico do odcepitve. To je bilo prvič po prvi svetovni vojni, da je ena izmed italijanskih delavskih strank sprejela načelo, ki je lahko zadevalo meje Italije ne samo v primeru revolucije, ampak tudi abstraktno v vseh primerih. Drugi oddelki italijanskega delavskega gibanja (socialisti, reformisti in osnujoča se levičarska stranka bivših republikancev) so ostali na starih pozicijah teoretičnih pravic kulturnega značaja »drugorodcem«, ne da bi se dotaknili meja Italije ali kvečjemu z možnostjo kakšnih popravkov vzhodno od Wilsonove črte.

Če pa podrobneje preučimo deklaracijo treh partij iz leta 1934, opazimo, da je bila tudi ta deklaracija le načelnega značaja, ker je samoodločba s pravico do odcepitve le splošen, preveč splošen pojem, da bi se dal uveljaviti v konkretnem primeru (edini konkretni primeri do tedaj so bili Finska, Poljska, baltske dežele, toda to pod silo zunanjih dejavnikov, ki so odločilno vplivali na samoodločbo).

Po letu 1934, prav posebej pa v letu 1936, ko je prišlo do sporazuma med KPI in množično organizacijo KPJ »ad hoc« ustvarjeno (ne smemo pozabiti, da smo v letu VII. kongresa internacionale), se je začela zadeva gibati v smeri prepletlosti med organizacijami KPI in KPJ v Slovenskem primorju in Istri, to pa v smislu boja proti fašizmu in »zaščite« manjšin. Ni se postavljalo vprašanje meja, katerega ni hotel nihče načeti, zlasti še, ker bi se bil v tem primeru načel problem mešanih krajev, spričo katerih ni bilo izključeno, da bi se bili pojavili zelo ostri, čeprav »bratski« spori.

Vprašanje ozemeljske pripadnosti se je začelo postavljati le v trenutku, ko je bilo jasno, da bo Italija doživela poraz. Do tedaj se narodnostno vprašanje ni prepletalo z vprašanjem ozemeljske pripadnosti. Načelo o samoodločbi s pravico do odcepitve je bilo postavljeno le abstraktno, toda še vedno v mejah proletarske revolucije. Nihče ni mislil na to načelo v zvezi z zmago nad fašizmom, ki naj ne bi bila hkrati tudi zmaga nad buržoazijo. Nihče si ni postavljaj vprašanja narodnosti in ozemeljske pripadnosti brez zveze z vsebino državne ureditve. Komunisti so si v tistih časih še vedno zamišljali pripadnost mešanih ozemelj v obmejnih pokrajinah kot pojem, ki je nujno, neposredno in brezpogojno povezan z razredno vsebino obeh držav. V primeru držav, ki bi bili obe buržoazni, bi delavsko gibanje dvignilo roke. Le v primeru, da bi bila ena država revolucionarna, bi se postavilo vprašanje, toda še vedno tako, da bi obmejne pokrajine pripadale državi, ki bi bila revolucionarna po načelu, da je treba revolucionarno državo krepiti tudi ozemeljsko (čeprav Lenin po svoji strani ni dajal nobene važnosti večji ali manjši ozemeljski razsežnosti). To pa bi pomenilo, da bi se lahko zgodilo, da bi se bila morala celo večinska narodnost v obmejni pokrajini opredeliti za revolucionarno državo, ki ne bi bila iste narodnosti.

Šele med drugo svetovno vojno, zlasti pa še po drugi svetovni vojni, so se pojmi narodnosti povezali s pojmi o ozemeljski pripadnosti tudi v delavskem gibanju. In šele tedaj so se polagoma začele pojavljati misli, ki so obravnavale narodnost kot stvarnost, ki jo je nemogoče shematično podrejati vprašanju revolucije, ne da bi pri tem pomislili, da je narodnost dejstvo, na katero se je treba ozirati pred in po revoluciji, res v drugih kvalitetnih razmerah, ampak vedno kot nekaj, kar mora predstavljati eno izmed komponent, na katere se mora ozirati delavsko gibanje.

Poleg tega je po drugi svetovni vojni postala povezava narodnosti z ozemeljsko ali državno mejo narodnosti drugi, prav tako važen element odnosa tako »domorodnega« kot »sosednega« delavskega gibanja do nacionalnega vprašanja.

Ob sklepu bi se lahko reklo, da italijansko delavsko gibanje v dobi med prvo in drugo svetovno vojno ni bilo pasivno do narodnega vprašanja Slovencev in Hrvatov, ker je zlasti v zadnjem desetletju pred izbruhom vojne zavzemalo vidno, aktivno vlogo v boju za njihove nacionalne pravice. Prav tako pa je treba zaključiti, da si ni postavljalo vprašanje ozemeljske pripadnosti, to je meja. Če pa se je odločalo za samoodločbo s pravico do odcepitve, je bila ta samoodločba podrejena zmagi revolucije v eni, drugi ali v obeh deželah. To je tudi razumljivo, če pomislimo, da se je izhajalo iz leninskih načel o naciji in narodnih manjšinah, na katere naj bi se gledalo s stališča interesov proletariata in revolucije.

O P O M B E

Sumarna bibliografija:

- P. ALATRI, *Le origini del fascismo*. Roma 1956.
P. ALATRI, Nitti, D'Annunzio e la Questione adriatica. Milano 1959.
Annali Feltrinelli 1966: G. Berti, *L'Archivio Tasca*. Milano 1967.
E. APIH, *Italia fascismo e antifascismo nella Venezia Giulia 1918—1943*. Bari 1966.
V. BRATULIC, *Izbor dokumenata o etničkom sastavu i političkim prilikama Istre* (v *Vjesniku državnega arhiva v Rijeki*). Rijeka 1957.
A. BRESSAN — L. GIURICIN, *Fratelli nel sangue*. Rijeka 1964.
F. CATALANO, *L'Italia dala dittatura alla democrazia*. Milano 1963.
G. GALLI, *Storia del Partito Comunista Italiano*. Milano 1958.
I. LEDERER, *La Jugoslavia dalla Conferenza della pace al trattato di Rapallo*. Verona 1966.
A. MALATESTA, *I socialisti italiani durante la guerra*. Milano 1926.
E. MASERATI, *Il socialismo triestino durante la guerra* (v »Trieste« XI, št. 64).
A. MOSCONI, *I primi anni del governo italiano nella Venezia Giulia*. Bologna 1924.
A. OBERDORFER, *Il fascismo e le minoranze* (v *Critica Sociale* 1921).
A. OBERDORFER, *Il socialismo nel dopoguerra a Trieste*. Firenze 1922.
M. PACOR, *Il confine orientale*. Milano 1964.
G. PASSIGLI, *Nella Venezia Giulia* (v *Comunismo*, Milano 1—15 ott. 1920).
I. REGENT, *Poglavja iz boja za socializem*. Ljubljana 1958—1961.
I. REGENT — I. KREFT, *Progressivna usmeritev političnega življenja med vojnama v Sloveniji in Trstu*. Murska Sobota 1962.
P. ROBOTTI — G. GERMANETTO, *Trent'anni di lotte dei comunisti italiani*. Roma 1952.
L. SALVATORELLI — G. MIRA, *Storia d'Italia nel periodo fascista*. Torino 1965.
L. SALVATORELLI — G. MIRA, *Storia d'Italia nel periodo fascista*. Torino 1953.
G. SALVEMINI, *Dalla guerra mondiale alla dittatura*. Milano 1964.
G. SALVEMINI, *Il fascismo e le minoranze* (v *Quaderni di Giustizia e Libertá*, Torino 1932, nova izd. 1959).
G. SALVEMINI, *Mussolini diplomatico*. Bari 1952.
C. SCHIFFRER, *Sguardo storico sui rapporti fra italiani e slavi nella Venezia Giulia*. Trieste 1946.
E. SESTAN, *Venezia Giulia. Lineamenti di storia etnica e culturale*. Roma 1947.
C. SFORZA, *Jugoslavia. Storia e ricordi*. Milano-Roma 1948.
C. SILVESTRI, *Dalla redenzione al fascismo*. Udine 1959.
»STATO OPERAIO«, Reprint Feltrinelli. Milano 1965.
A. TASCA, *Nascita e avvento del fascismo*. Firenze 1950.
TIBERIO (G. Piemontese), *Il movimento operaio a Trieste*. Udine 1961.
P. TOGLIATTI, *La Formazione del gruppo dirigente del PCI nel 1923—24*. Roma 1962.
Trent'anni di vita e di lotte del PCI. Roma 1951.
L. VALIANI, *La dissoluzione dell'Austria-Ungheria*. Bari 1966.
D. ZUCARO, *L'organizzazione di base del PCd'I avanti al Tribunale Speciale* (v *Studi storici*, Roma I, 5, 1960).